

РОЗВИТОК ДИПЛОМАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ З ТУРЕЧЧИНОЮ

ЗВОНКОВА Г. В.
здобувач

Київський університет
ім. Тараса Шевченка

У середньовіччі в деяких містах Іспанії, Італії, Франції для швидкого вирішення спорів між іноземними купцями з урахуванням міських законів із торговельного стану вибирались спеціальні судді, які називалися консулами.

Під час та після Хрестових походів (XI—XII ст.) на Близькому Сході та в Середземномор'ї виникли великі колонії купців. Для захисту їх інтересів консули почали не тільки обиратися, але й призначатися європейськими державами. Їх функції розширилися, вони стали представляти інтереси своїх держав, і їх юрисдикція поширилась і на деякі кримінальні справи. Тому в їх руках зосередилась цивільна, адміністративна і кримінальна юриспруденція про справи громадян.

У цей час виникла практика зносин консулів з главами держав, що, безумовно, підвищувало їх статус і створювало міжнародний прецедент підтримання між державами офіційних відносин з застосуванням інституту консулів. Такій тенденції сприяло також те, що з втратою завойовницьких позицій ряду західноєвропейських держав на Сході виникла необхідність будувати відносини на новій основі.

Загальним принципом прийняття рішень консулами було визначення: чи відповідають дії їх співвітчизників законам, звичаям і традиціям своєї країни.

Подібні тенденції простежуються і в ранніх договорах київських князів з греками (в 912 і 944 роках), за якими вихідці з Русі, які приїхали в Константинополь, мали право вирішувати між ними спори “за законом руським”.

У договорі князя Олега з Візантією міститься ряд положень, які в більш пізній період ввійшли складовою частиною в консульське право. Слід визначити, що у вищезгаданому договорі обов'язки брали на себе держави, які не визначали свого представника чи виконавця цих функцій.

Таким чином, відносини, які зараз регулюються консульським правом, у ранній період Київської Русі також регулювались на подібній основі.

Так, у договорі князя Олега з Візантією від 912 року передбачено надання допомоги кораблям, які потерпіли стихійне лихо біля берегів Русі чи Візантії, захист прав слов'янина щодо повернення на Батьківщину на випадок, якщо він насильно буде вивезений за кордон.

У тому ж договорі міститься цікава стаття, яка передбачає захист майнових прав слов'ян, які перебувають чи тимчасово проживають у Візантії.

Ця стаття говорить: “И о работающих во Греках Руси христианского царя. Аще кто умреть, не урядив своего имения, ци своих не имать, да възратить имение к малым ближникам в Русь. Аще ли сотворить обряжение таковыи, возметь уряженое его, кому будеть писал наследити имение его, да наследите”¹.

Ця стаття свідчить про те, що і в Київській Русі, а не тільки на Сході чи в Західній Європі, зароджувались звичаї, які отримали договірне закріплення в подальшому і які в процесі історичного розвитку стали джерелами консульського права.

І пізніше в першому відомому нам договорі між турецьким цісарем і Військом Запорозьким та народом руським про торгівлю на Чорному морі захист майнових інтересів християн теж знайшов своє відображення: “Якщо якийсь купець помер би в державі цісаря й.м. чи на морі, чи на суходолі, все його майно буде належати його спадкоємцям і не може бути ніким затримане, а коли ж що кому переказав або записав перед смертю, то це не має ніякого значення”².

У цьому ж договорі окремою статтею регулювалось питання про представника Війська Запорозького, що знайшло своє відображення в Консульському статуті. Ця стаття говорить: “Резидент Війська Запорозького і землі його буде проживати в Стамбулі у належній пошані і безпеці. Цей резидент має добиватись справедливості скривдженим козацьким купцям. Військо Запорозьке також приймає резидента цісаря й.м. у своєму портовому місті, який має давати паспорти галерам або козацьким кораблям, що захочуть куди-небудь пливати, а за паспорт не повинен брати більше одного червоного золотого”³.

Підписання цього документа мало надзвичайно велике значення для зміцнення міжнародного авторитету українського козацтва.

На Україні в гетьманській козацькій державі консульську службу несли дипломатичні посольства і делегації.

Українські уряди в 1918-1922 роках висилали за кордон насамперед дипломатичні представництва, яким було доручено виконувати і консульські функції.

Турецька делегація у складі Великого везира Талаат-Паші, Міністра закордонних справ Агмед Месеїмі-бея, Ібрагім Гані-Паші, разом з Центральними Державами підписала в лютому 1918 р. Берестейський мир, де Туреччина визнала Україну як незалежну і суверенну державу. Цей договір, який складався з 10 статей, Україна ратифікувала 22 серпня 1918

року. Обмін ратифікаційними грамотами відбувся в Посольстві Туреччини. І незабаром Україна і Туреччина обмінялися посольствами: послом у Стамбулі за Гетьманату був Михайло Суковкін, який до 1917 року обіймав посаду голови Київського губернського земства, а з вибухом революційних подій був призначений на посаду Київського губернського комісара, на якій пробув до кінця літа 1917 року⁴.

З приходом до влади в Україні Директорії було вирішено вислати новий склад посольства до Царгороду (Стамбула). Тодішній Голова Ради міністрів Володимир Чеховський дуже на цьому наполягав, бо надавав велике значення справі визнання Царгородським патріархом автокефалії Української церкви (Директорія проголосила цю автокефалію 1 січня 1919 р.). Оскільки Олександра Лотоцького вважали за фахівця в церковних справах, то, вірогідно, ця обставина спонукала Директорію запропонувати саме йому посаду українського посла в Туреччині.

Посольство прибуло до Царгороду 28 квітня 1919 року. Робота посольства полягала в головному в утворенні певного ґрунту для майбутніх практичних взаємовідносин обох держав. Із справ, які при тому порушувалися, найбільш серйозне значення мала консульська конвенція між Туреччиною і Україною.

Надії, здійснення яких покладалося на посольство України в Туреччині на початку 1919 року, все більше залежали від політичного становища в Україні. Коли в Києві формувалася склад посольства, то малося на увазі, що воно виконуватиме головним чином консульський обов'язок, бо спеціального консула в Туреччині не було. Внаслідок скорочень у складі посольства залишилися: посол, радник, секретар і перекладач. З обставин, що склалися в Царгороді, український посол не міг дістати необхідних йому рангових справ, так як його визнання було напівофіційне, а це принижувало престиж Української держави. Тому достатньою була посада керуючого справами посольства⁵.

У зв'язку з цим Олександр Лотоцький рекомендував урядові доручити ці обов'язки раднику Івану Токаржевському-Карашевичу з наданням йому титулу повноважного міністра. Так і було вчинено.

Після того, як законний Уряд українського народу змушений був перейти у вигнання, почали згортатися й відносини між УНР і Туреччиною, де на той час султанський режим змінюється на республіканський. У цій ситуації започатковуються відносини між новим урядом Туреччини на чолі з Ататюрком і Українською Соціалістичною Радянською Республікою. Зокрема, 17 вересня 1921 року було підписано обома сторонами конвенцію про репатріацію турецьких військовополонених та інтернованих під час Першої світової війни громадян. А наприкінці грудня того ж року до Анкари прибула представницька делегація УСРР на чолі з Михайлом Фрунзе, який 2 січня 1922 року підписав Договір про дружбу і братерство між Україною і Туреччиною.

Таким чином Анкарський договір став наступною віхою в добросусідських стосунках між Україною та Туреччиною. Він передбачав установа дипломатичних і консульських відносин, заклав правові підвалини їх політичного союзу, започаткував активне співробітництво в торговельно-економічній та культурній сферах. Але надалі договору не судилося відіграти великої ролі в українсько-турецьких стосунках: вони фактично втрачають повноцінний міждержавний характер⁶.

Розпад Радянського Союзу і утворення незалежної України висунили нові завдання і виявили нові перспективи. Ще 20 листопада 1991 року, тобто до Всеукраїнського референдуму щодо незалежності, Туреччина оголосила про встановлення консульських зносин з Україною. 5-6 березня 1992 року відбувся візит до Києва міністра закордонних справ Туреччини Х. Четіна, під час якого було підписано Протокол про консультації з питань зовнішньополітичної діяльності. В травні 1992 р. відбувся перший в історії наших двосторонніх відносин офіційний візит до Туреччини Президента України Л. Кравчука та був підписаний Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Турецькою Республікою.

Сторони підтвердили “свої зобов’язання в рамках усіх підписаних між ними раніше та нині діючих актів, особливо Договору про дружбу і братерство між Україною і Туреччиною від 2 січня 1922 р.”. Договір від 4 травня 1992 р. заклав основу для всебічного двостороннього співробітництва в політичній, економічній, культурній та інших сферах⁷.

Перші кроки Туреччини і України у справі розвитку двосторонніх стосунків продемонстрували взаємну зацікавленість досягнути якісно нового рівня міждержавної взаємодії. Про це свідчать високі темпи зближення позицій України і Туреччини з широкого кола актуальних проблем, вирішення яких може відіграти важливу роль в політичному, економічному, соціальному та культурному житті обох країн.

ПОСИЛАННЯ

¹ Сборник документов по истории СССР. — М., 1970. - С. 57.

² Документи Богдана Хмельницького. — К., 1961. — С. 621.

³ Там само. — С. 622.

⁴ Serhiychuk B. Ukrainian – Turkish Historical Relations //The Ukrainian Quarterly.— New York, 1998.-№ 1-2. — С. 26-27.

⁵ Ibid. — С. 30-31.

⁶ Ibid. — С. 31.

⁷ Ibid. — С. 32.